

МОНГОЛЬСКАЯ
АКАДЕМИЯ НАУК
Институт истории и
этнологии

МЕЖДУНАРОДНАЯ
АССОЦИАЦИЯ
МОНГОЛОВЕДОВ

РОССИЙСКАЯ
АКАДЕМИЯ НАУК
Институт восточных
рукописей

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ МОНГОЛОВ: КОЛЛЕКЦИИ РУКОПИСЕЙ И АРХИВНЫХ ДОКУМЕНТОВ

IV

**Международная конференция
при поддержке Президента Монголии**

18-19 апреля, 2019. Улан-Батор

Сборник докладов

Санкт-Петербург — Улан-Батор
2021

ННА 63.4
ДAA 930.1
М-694

Ответственный редактор:	Академик С.Чулуун
Научные редакторы:	доктор филол. наук И.В.Кульганек Ph.D Н.Хишигт
Редакторы, составители:	Ph.D Б.Нацагдорж канд. филол. наук. Н.С.Яхонтова

Культурное наследие монголов: коллекции рукописей и архивных документов. Сборник докладов IV международной научной конференции. 18—19 апреля 2019 г. Улан-Батор. Россия. СПб.—УБ. 2021 г. —276 с.,

Сборник представляет собой собрание докладов IV международной научной конференции “Культурное наследие монголов: коллекции рукописей и архивных документов”, организованной Институтом истории и археологии МАН, Ассоциацией международных монголоведов и Институтом восточных рукописей РАН в г. Улан-Батор, 18—19 апреля 2019 г.

Основой для конференции стали рукописные фонды и архивы, хранящие документы и материалы по истории, культуре, этнографии, политике, языку монгольских народов. В сборнике публикуются доклады, освещающие историю монголоведения, а также доклады, посвященные рукописным материалам о материальной культуре монголов, их письменному наследию, художественному творчеству, экспедициям и разным сторонам жизни традиционного и современного монгольского общества.

ISBN 978-9919-9646-7-2
DOI 10.25882/z7ch-tr43

© Институт истории и этнологии МАН, 2021 г.
© Институт восточных рукописей РАН, 2021 г.
© Международная ассоциация монголоведов, 2021 г.

МОНГОЛ УЛСЫН
ШИНЖЛЭХ УХААНЫ
АКАДЕМИ
Түүх, угсаатны зүйн
хүрээлэн

ОЛОН УЛСЫН
МОНГОЛ СУДЛАЛЫН
ХОЛБОО

ОРОСЫН ШИНЖЛЭХ
УХААНЫ АКАДЕМИ
Дорно дахины гар
бичмэлийн хүрээлэн

МОНГОЛЧУУДЫН СОЁЛЫН ӨВ: ГАР БИЧМЭЛ БА АРХИВЫН БАРИМТЫН ЦУГЛУУЛГА

IV

Монгол улсын ерөнхийлөгчийн ивээл дор
зохион байгуулсан

Олон улсын эрдэм шинжилгээний хурал

2019 оны 4 сарын 18-19
Монгол улсын Улаанбаатар хот

Илтгэлүүдийн эмхэтгэл

Санкт-Петербург - Улаанбаатар
2021

ННА 63.4
ДАА 930.1
М-694

Хариуцлагатай редактор: Академич С.Чулуун

Эрдэм шинжилгээний редактор:

Хэл бичгийн ухааны доктор И.В.Кульганек

Түүхийн ухааны доктор (Ph.D) Н.Хишигт

Редактор, эмхэтгэгчид:

Түүхийн ухааны доктор (Ph.D) Б.Нацагдорж

Хэлшинжлэлийн дэд эрдэмтэн Н.С.Яхонтова

Монголчуудын соёлын өв: гар бичмэл ба архивын баримтын цуглуулга

- IV. Олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлын илтгэлүүдийн эмхэтгэл. Монгол улс, Улаанбаатар хот. 2019 оны 4 дүгээр сарын 18-19. Санкт-Петербург-Улаанбаатар., 2019 г. 276 тал.

Монгол улсын ШУА-ийн Түүх, археологийн хүрээлэн, Оросын ШУА-ийн Дорно дахины гар бичмэлийн хүрээлэн болон Олон Улсын Монгол судлалын холбооноос 2019 оны 4 дүгээр сарын 18-19-нд Монгол улсын Улаанбаатар хотноо “Монголчуудын соёлын өв: гар бичмэл ба архивын баримтын цуглуулга” 4 дэх удаагийн олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлыг зохион байгуулав.

ОХУ, Монгол улсын гар бичмэлийн сан хөмрөг, архивуудад хадгалагдаж байгаа монгол угсаатан ард түмнүүдийн түүх, хэл, соёлын арвин баялаг эх сурвалж нь тус хурлын эх суурь болсон юм. Эмхэтгэлд монгол судлалын түүх, дэлхийн ба Монгол, Оросын шинжлэх ухааны байдал, монголчуудын эдийн соёл, бичгийн өв, уран сайхны бүтээл туурвил, Монголын уламжлалт болон орчин үеийн нийгмийн асуудлыг тусгасан гар бичмэл, баримт, эх хэрэглэгдэхүүнийг судлан шинжилсэн илтгэлүүд багтсан болно.

ISBN 978-9919-9646-7-2

DOI 10.25882/z7ch-tr43

© Монгол улсын ШУА-ийн Түүх, угсаатны зүйн хүрээлэн, 2021

© ОХУ-ын ШУА-ийн Дорно дахины гар бичмэлийн хүрээлэн, 2021.

© Олон улсын Монгол судлалын холбоо, 2021.

MONGOLIAN
ACADEMY OF
SCIENCES
Institute of History
and Ethnology

INTERNATIONAL
ASSOCIATION FOR
MONGOL STUDIES

RUSSIAN ACADEMY
OF SCIENCES
Institute of Oriental
Manuscripts

CULTURAL HERITAGE OF THE MONGOLS: MANUSCRIPT AND ARCHIVAL COLLECTIONS

IV

**International Conference
Under the Patronage of the President of Mongolia**

April 18-19, 2019. Ulaanbaatar, Mongolia

Proceedings

St. Petersburg — Ulaanbaatar
2021

ННА 63.4
ДAA 930.1
М-694

Managing Editor:	Academician S.Chuluun
Scientific Editors:	Dr.Sc. (Philology) I.V.Kulganek Ph.D (History) N.Khishigt
Editor, compiler:	Ph.D (History) B.Natsagdorj Cand. Sc. (Philology) N.S.Yakhontova

Cultural heritage of the Mongols: manuscripts and archival collections. Papers of the IV International Conference, April 18-19, 2019. Ulaanbaatar, Mongolia. St.Petersburg —Ulaanbaatar 2019, 276 pages.

This is a collection of papers, presented at the Fourth International Conference organized by the Institute of History and Archeology of the Mongolian Academy of Sciences, the Institute of Oriental Manuscripts of the Russian Academy of Sciences and the International Association for Mongol Studies which was held in Ulaanbaatar on April 18-19, 2019.

The basis for the conference was hand-written funds and archives, storing documents and materials on history, culture, ethnography, politics and language of the Mongolian peoples. The collection publishes reports on the history of Mongolian studies, as well as reports on handwritten material on the Mongolian culture, their written heritage, artistic creativity, expeditions and the problems of traditional and Modern Mongolian society.

ISBN 978-9919-9646-7-2
DOI 10.25882/z7ch-tr43

© Institute of History and Ethnology, MAS 2021
© Institute of Oriental Manuscripts, RAS 2021
© International Association for Mongol Studies, 2021

ГАРЧИГ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

Өмнөтгөл (С.Чулуун)	9
<i>Г.Ариунтуяа</i>	
Монгол Улсын Үндэсний Төв Архив дахь Ж.Цэвээний хувийн хөмрөг	11
<i>Д.Баярсайхан</i>	
Монголчуудын тухай XIII-XIV зууны Армян сурвалжийн тойм	23
<i>Ts.P.Vanchikova</i>	
Folklore Heritage of the Buryats in the Funds of the COMX and Problems of its Research and Conservation	35
<i>Ж.Гэрэлбадрах</i>	
Монгол Улсын Газар зохион байгуулалт, Геодези, Зурагзүйн газрын архивт буй нутгийн зургийн цуглуулга	43
<i>Л.С.Дампилова</i>	
Шаманские материалы в фонде Т.К.Алексеевой в ЦВРК ИМБТ СО РАН	57
<i>Ж.Долгорсүрэн</i>	
Эрдэмтэн, зохиолч, найруулагч, орчуулагч Э.Оюун: хэвлэгдээгүй гар бичмэл, намтрын баримтууд	65
<i>Г.А.Дыргеева</i>	
Традиционная письменная культура Бурят: социолингвистический аспект	73
<i>Г.А.Гребенищикова</i>	
Монголия в планах Военного и Морского ведомств России в 1903-1913 годах	84
<i>В.Ю.Жуков, И.В.Кульганек</i>	
«История монголов» О.М.Ковалевского: первое прочтение	98
<i>И.М.Захарова, М.В.Мандрик</i>	
К вопросу о деятельности Советника при Монгольском правительстве П.А.Витте	107
<i>С.Мөнхсайхан</i>	
Уламжлалт монгол хэл зүйн бичгүүдийн хэл шинжлэлийн ач холбогдол хийгээд сурвалж бичгийн үнэ цэнэ	121
<i>Б.Нацагдорж</i>	
Тод үсгийн нэгэн захидлаас <i>Ойрад</i> хэмээх нэрийн тухай тодруулах нь	136

Д.А.Носов

Россыпи документов В.А.Казакевича: отчеты о поездках
по Монголии 1923—1925 гг. 149

К.В.Орлова

Документальное наследие калмыков: письма калмыцких ханов 160

Р.Ю.Почекаев

Суд и процесс в монгольских «Хождениях в ад» 167

Г.Сэр-Од

Монгол Улсын Үндэсний төв архивын сан хөмрөг дэх
Тамга, захирлага, тэмдгийн цуглуулга хөмрөг 176

М.В.Федорова

Монгольские фотоколлекции конца XIX — начала XX вв.
в собрании Российского этнографического музея, как источник
для изучения традиционной культуры монголов 186

Ц.Цэрэндорж

XV-XVIII зууны Солонгос сурвалж дахь Монголын түүхэнд
холбогдох мэдээ баримтаас 204

Д.Энхцэцэг

Монгол – Мингийн харилцаа: захидал бичгийн тухай 219

Ц.Энхчимэг

“Төмөрийн цаазын бичиг”: Монголын эзэнт гүрний түүхийн
чухал сурвалж болох нь 240

Н.С.Яхонтова

Аспиранты из Монголии в Академии наук 250

Сведения об авторах 268

Зохиогчдын танилцуулга 272

Ж.Долгорсүрэн

**ЭРДЭМТЭН, ЗОХИОЛЧ, НАЙРУУЛАГЧ,
ОРЧУУЛАГЧ Э.ОЮУН: ХЭВЛЭГДЭЭГҮЙ
ГАР БИЧМЭЛ, НАМТРЫН БАРИМТУУД**

DOI 10.25882/64ee-tn65

Монголын театрын нэрт зүтгэлтэн Э.Оюун өөрийн төрсөн оныг өөр өөрөөр бичиж үлдээсэн учир судлаачид болон олон нийт түүний төрсөн он, сарыг өөр өөрөөр бичиж маргаан дэгдээж байна. Монгол Улсын Засгийн Газрын 2010 оны 172 тоот тогтоолоор батлагдсан “Түүхэн үйл явдлын ой, тэмдэглэлт өдөрийг тэмдэглэх, гавьяат үйлстнийг алдаршуулах, дурсгалыг мөхжүүлэх журам”-ын дагуу Э.Оюуны 100 жилийн ойг тэмдэглэх хугацааг товлох гэж судлаач, мэргэжилтнүүдийн дунд маргаан дэгдсэн. Э.Оюуны мэндэлсний 100 жилийн ой нь 2017 онд уу? эсвэл 2018 онд уу? гэдгийг таслан шийдвэрлэх зорилгоор энэ илтгэлийг хэвлэгдээгүй эх сурвалжид тулгуурлан бэлтгэв.

Түлхүүр үг: жүжиглэх урлаг, туурвил зүй, авьяас, дүр

J.Dolgorsuren

**E.OYUN – RESEARCHER, WRITER, STAGE DIRECTOR
AND TRANSLATOR: UNPUBLISHED MANUSCRIPT
AND SOME FACTS OF HER BIOGRAPHY**

E.Oyun, a well-known Mongolian theater figure, has written her date of birth differently, which has caused controversy among researchers and the public. In accordance with the “Regulation on Celebrating Historical Events, Glorifying Meritorious Workers and Perpetuating the Memory” approved by the Government Resolution No. 172 of 2010, A dispute arose among researchers and experts to set a date for the celebration of the 100th anniversary of E.Oyun. This report was prepared based on unpublished sources in order to resolve this dispute: Is the 100th anniversary of E.Oyun's birth in 2017? or in 2018?.

Key words: acting, fiction, talent, character

XX зууны Монголын нийгэмд, ялангуяа уран сайхны сэтгэлгээний ертөнцөд гайхам тод ул мөрөө үлдээсэн хүн бол Эрдэнэбатхааны Оюун хэмээх эгэл даруу бүсгүй юм. Э.Оюун 1918 онд төрсөн¹. Түүний төрсөн оныг судлаачид² болон өөрөө ч бас зөрүүтэй бичсэн³ учир Э.Оюуны мэндэлсний 100 жилийн ойг хэзээ тэмдэглэх талаар монголын нийгэмд сүүлийн жилүүдэд маргаан өрнөөд байна. Э.Оюун өөрийнхөө гараар бичсэн, одоо УДЭТ⁴-ын архивт хадгалагдаж байгаа анкетын баримтыг бид эш үндэс болгож төрсөн өдрийг тодорхойлох санал дэвшүүлсэн юм (Хавсралт №1). Ийнхүү 1918 оноос тоолж түүний 100 жилийн ойг тэмдэглэн өнгөрүүлэх тухай Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол⁵, БСШУС-ын сайдын тушаал⁶ тус тус гарсан. Монголын төр, нийгэм, соёл, урлагийн салбар, театрын зүтгэлтэнүүд 2018 онд Э.Оюуны 100 жилийн ойн хүрээнд түүний С.Нинжбадгартай хамтарч бичсэн “Би эндээс явахгүй” (1956) драмын жүжгийг УДЭТ-т сэргээн тавьж, монголын бүх театр, урлагийн байгууллагуудыг хамруулан Э.Оюуны нэрэмжит драмын жүжгийн улсын уралдаан зарлаж, “Эрдэмтэн, зохиолч, найруулагч, орчуулагч Э.Оюуны туурвил зүй” сэдэвт эрдэм шинжилгээний бага хурал, гэрэл зургийн үзэсгэлэн зэргийг зохион байгуулж, түүний бүтээлийн цоморлиг ном хэвлүүлж, ойг орон даяар ёслол төгөлдөр тэмдэглэн өнгөрүүллээ. Э.Оюун 1965 оны сард өөрийн гараар бичиж бөглөсөн анкет дээр би “1918 онд Да хүрээнд төрсөн”⁷ гэсэн баримтыг эш үндэс болгох нь зүйтэй юм.

Театр судлаачдын тэмдэглэснээс үзэхэд Э.Оюун бие дааж 17, бусадтай хамтарч 10-аад жүжгийн зохиол бичсэн **зохиолч** хүн.

¹ МАХН-ын Төв Хороо, аймаг, хотын намын хороодын мэдлийн ажилд байгаа ажилтан нарыг бүртгэх анкет. Эрдэнэбатхааны Оюун өөрийн гараар бичсэн анкет. УДЭТ-ын архив. Уран бүтээлчдийн хувийн гаралтай сан хөмрөг (2.1.1) 1965.02.17; Х.Зандраабайды. Монголын зохиолчдын намтрын лавлах бичиг. УБ. 2008. 131.

² Эрдэмтэн зохиолч Э.Оюун. Бүтээлийн цоморлог. Эмхт: Ж.Ууганбаатар. ШУА. Хэл зохиолын хүрээлэн. УБ. 2018. 10; Н.Ганхуяг. Монголын театрын нэвтэрхий толь. УБ. 2007. 359; Алтан тайзны эзэд. Ерөнхий редактор Д.Мягмарсүрэн, Г.Равдан. УДЭТ. УБ. 2013. 137.

³ Э.Оюун. амьдралын зам. Ред: Б.Зориг. МУАНХХ. УБ. 1996. 3.

⁴ УДЭТ - Улсын Драмын эрдмийн театр

⁵ Ой тэмдэглэх тухай. Монгол улсын Засгийн Газрын тогтоол. 2018 оны 5 дугаар сарын 23-ны өдөр. Дугаар 149.

⁶ Бүрэлдэхүүн, төлөвлөгөө батлах тухай. Монгол Улсын БСШУС-ын сайдын тушаал. УБ. 2018.06.29. А/437.

⁷ МАХН-ын Төв Хороо, аймаг, хотын намын хороодын мэдлийн ажилд байгаа ажилтан нарыг бүртгэх анкет. Эрдэнэбатхааны Оюун өөрийн гараар бичсэн анкет. УДЭТ-ын архив. Уран бүтээлчдийн хувийн гаралтай сан хөмрөг (2.1.1) 1965.02.17.

Дэлхийн сонгодог болон оросын 50 гаруй жүжгийн зохиол, дуурь болон балетийн 5 цомнол, М.Горький “Васса Железнова”, А.Черных “Москва нулимсанд дургүй” зэрэг кино зохиолыг орос хэлнээс монгол хэлэнд тус тус орчуулсан. Мөн Ши.Аюуш, Д.Намдаг, Ч.Ойдов зэрэг монголын шилдэг жүжгийн зохиолчдын 20 гаруй жүжгийн зохиолыг монгол хэлнээс орос хэлэнд орчуулсан. Мөн Е.Борейшо “Жүжигчний уран чадварын тэмдэглэл” (1938), К.С.Станиславский “Жүжигчний ажиллагаа хэмээх дэвтэр” (1942)⁸ зэрэг жүжиглэх, найруулах урлагийн онол, арга зүйн ном орос хэлнээс орчуулсан бичгийн өндөр боловсролтой **орчуулагч** юм. Э.Оюун монголын театрын тайзнаа бие дааж 20 жүжиг, бусадтай хамтарч 10 гаруй жүжиг найруулан тавьж, монголд мэргэжлийн театр үүсч хөгжихөд уран бүтээлчдийг бэлтгэсэн **найруулагч, сурган хүмүүжүүлэгч** хүн. Дэлхийн сонгодог урлагтай монголчуудыг танилцуулсан, монголын урлагийг олон улсад түгээн дэлгэрүүлсэн, 1975 онд Монголын урлагийн ажилтны холбоог анх санаачлан байгуулсан⁹, 1962-1963 онд МАХН-ын Төв хороонд Соёлын хэлтсийн дарга, 1963 оноос ЮНЕСКО-гийн Монголын Үндэсний комиссын анхны даргаар¹⁰ тус тус томилогдон ажиллахдаа соёл урлагийн салбарыг хөгжүүлэх чухал шийдвэрүүдийг гаргуулж, соёлын гадаад харилцаа, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх, төрийн соёлын бодлогыг хэрэгжүүлэхэд түшиг болсон төр, нийгмийн зүтгэлтэн, соён гэгээрүүлэгч байсан юм.

Э.Оюун 1957 онд Москва хотноо А.В.Луначарскийн нэрэмжит Театрын урлагийн дээд сургууль (ГИТИС)-ийн аспирантурт элсэн суралцаж “Монголын ардын урлаг дахь театрын үндсүүд” сэдвээр 1960 онд урлаг судлалын ухааны дэд эрдэмтэн¹¹-ий зэрэг хамгаалж монголд театр судлал хөгжих үндэс суурийг тавилцсан театр судлаач билээ.

Тэрээр Ш.Аюушийн “Яг арван найм”, Д.Намдагийн “Шинэ зам”, “Сүрэг чоно”, “Шарай голын гурван хаан”, Ч.Ойдовын “Миний баясгалан” зэрэг 20 гаруй үндэсний жүжиг монгол хэлнээс орос хэлэнд орчуулсан. Э.Оюун Ф.Шекспир, Софокл, В.Шиллер, Лопе де Вега, Генрик

⁸ Е.Борейшо “Жүжигчний уран чадварын тэмдэглэл”. Ред. Ши. Аюуш. УБ. 1938. 18 т.х; К.С.Станиславский “Жүжигчний ажиллагаа хэмээх дэвтэр” УБ. 1942. 98 т.х.

⁹ Эрдэмтэн, зохиолч, найруулагч, орчуулагч Эрдэнэбатхааны Оюуны туурвил зүй. Эмхт. Ред. Ж.Долгорсүрэн. СУИС-ийн Театрын урлагийн сургууль. УБ. 2018. 20.

¹⁰ Эрдэмтэн зохиолч Э.Оюун. Бүтээлийн цоморлог. Эмхт: Ж.Ууганбаатар. ШУА. Хэл зохиолын хүрээлэн. УБ. 2018. 18.

¹¹ “Народные истоки театрального искусства монголов” Диссертация на соискание учёной степени кандидата искусствоведения /ГИТИС, Москва. 1960., стр 341.

Ибсен, Бертольд Брехт, Войныч, Гоголь, Шолохов зэрэг дэлхийн 50 гаруй сонгодог жүжиг орос хэлнээс монгол хэлэнд орчуулснаас 10 орчим жүжгийг өөрөө бие дааж болон бусадтай хамтран монголын театрын тайзнаа найруулан тавьсан. 127 концерт найруулсан. Бие дааж 17 жүжиг, бусадтай хамтарч 10-аад жүжгийн зохиол, 5 дуурь болон балетийн цомнол бичсэн¹². Хаврын нэгэн шөнө (1957), Өгүүллэг, жүжиг (1963), Учрал (1977), Хайр (1989), Монголын театрын түүхэн замнал (1989), Амьдралын зам. Дурдатгал (1996)¹³ зэрэг ном бичсэн. М.Горький “Васса Железнова”, А.Черных “Москва нулимсанд дургүй” зэрэг кино зохиолыг орос хэлнээс монгол хэлэнд орчуулж монголын театрын урлагийн хөгжилд төдийгүй театр судлалд маш тодорхой хувь нэмэр оруулсан эрдэмтэн, сурган хүмүүжүүлэгч, нийгмийн зүтгэлтэн юм.

Монгол Улсын Ардын жүжигчин, Төрийн шагналт Э.Оюун шиг олон мэргэжлийн чиглэлээр жигд ажиллаж, олон арван бүтээл туурвиж эх орныхоо төдийгүй хүн төрөлхтний оюун санааны хөгжилд бодит хувь нэмэр оруулсан хүн тийм ч олон биш бизээ. Нэгэн биед ийм олон талт эрдэм цогцолсон нь *нэгдүгээрт*, Э.Оюуны төрөлхийн гойд авьяас, хурц ухаан, хөдөлмөрч, тууштай зан чанарынх нь биелэл, хэрэгжилт юм. *Хоёрдугаарт*, тухайн үеийн монголын нэртэй сэхээтэн Б.Эрдэнэбатхааны өндөр боловсролтой гэр бүлд төрж, 1928-1929 онд Ленинград, 1929-1930 онд Москва хотноо аавтайгаа хамт явж дунд сургуульд сурсан. 1930 оноос эх орондоо эргэн ирж орос сургуульд 6-8 дугаар ангид сурч төгссөн. 1933-1934 онд Рабфак¹⁴, 1952-1957 онд МУИС-д тус тус суралцаж дээд боловсрол эзэмшсэнээрэг нь нөлөөлсөн байна. *Гуравдугаарт*, тухайн үеийн Монгол, Оросын найрамдалт

¹² Эрдэмтэн, зохиолч, найруулагч, орчуулагч Эрдэнэбатхааны Оюуны туурвил зүй. Эмхт. Ред. Ж.Долгорсүрэн. СУИС-ийн Театрын урлагийн сургууль. УБ. 2018. 5-8.

¹³ Х.Зандраабайды. Монголын зохиолчдын намтрын лавлах бичиг. УБ. 2008. 131.

¹⁴ Рабфак (Рабочий факультет. 1919—1936) Улаан-Үдэ хотын Ажилчин, залуучуудын сургууль. ЗХУ-ын Ардын боловсролын системийн байгууллага. Рабфак был открыт в 1919 году на базе вечерних курсов, организованных прибывшем Московском Коммерческом институте (впоследствии Московский институт народного хозяйства им. Г.В.Плеханова, ныне Российская экономическая академия), а также при МГУ курсов подготовки рабочих и крестьян для поступления в вузы. Преподавали здесь преимущественно молодые университетские профессора. Длительность обучения на курсах в зависимости от предварительной подготовки составляла 1–2 года. Обучение было бесплатным, учащиеся получали стипендию. Всего в Москве было открыто 45 таких курсов. Основание – решение коллегии НКП РСФСР. Первый в Сибири рабфак был открыт в марте 1920 года при Омском сельскохозяйственном институте.

харилцаа, нийгэм, улстөрийн байдал ихээхэн нөлөөлсөн гэж үзэх үндэстэй юм.

Э.Оюун монголын төр, нийгмийн хариуцлагатай өндөр албан тушаал хашиж, тухайн цаг үеийн намын даалгавар, эх орон, нийгмийн захиалгыг биелүүлэхийн зэрэгцээ өөрийн бүтээлч хандлага, сэтгэлийн дуудлагаар зохиол бичих, орчуулга хийхээс өөр аргагүй нөхцөл байдалд орж байсныг ч бас үгүйсгэхгүй. Социалист эмэгтэй хүний дүр, социалист гэр бүлийн дүр төрхийг уран бүтээлдээ тусган гаргах амаргүй нийгмийн хэрэгцээ, шаардлагатай тулгарч байсан нь түүний бичсэн “Шуудан зөөгч Цэрмаа”, “Уяхан зүрх уруу татав”, “Сээтэн Дулмаа”, “Ховор амьдрал”, “Гангалахад бас учир бий”, “Хайр” зэрэг өгүүллэгүүдээс тод харагддаг. Э.Оюуны цэвэр онгод авьяасаар туурвисан бүтээлүүдэд түүний дотоод ертөнц тод томруун агуулагдсан байна.

Монголын соёл, уламжлалыг дэлхийд таниулахад Э.Оюун унаган орос хэлтэй, дээд боловсролтой байсан нь 1950 онд БНМАУ-ын АИХ-ын депутат, МАХН-ын XVII-XIX их хуралд төлөөлөгч, Төв хорооны гишүүн, 1962 онд Парис хотноо НҮБ-ын ЮНЕСКО-гийн дүрмийг хүлээн зөвшөөрөх тунхаглалд гарын үсэг зурахад оролцох, Монгол Улсаа тус байгууллагын гишүүнээр элсүүлэх, улмаар ерөнхий бага хуралд оролцох¹⁵ зэргээр улс, эх орноо төлөөлж явсан нийгмийн зүтгэлтэн юм.

Монгол оронд орчин цагийн мэргэжлийн театрын урлаг үүсч хөгжихөд ийнхүү Э.Оюуны оруулсан хувь нэмрийг тоочоод баршгүй. Тэрээр судалгаа хийж, залуу жүжигчдийг сурган хүмүүжүүлж, эрдэм шинжилгээий бүтээл туурвихын хамт *Зөвлөлт улсын театрын тухай товч зүйл*¹⁶, *М.Горькийн нэрэмжит СССР-ийн Москва хотын уран сайхны эрдмийн театрын 50 жилийн ой*¹⁷, *Гадаадын сонгодог зохиолоос Монголын театрын тайзнаа тавьсан нь*¹⁸ зэрэг сурталчилгааны өгүүлэл, судалгааны ном, шүүмж, дурдатгал олныг бичиж хэвлүүлжээ.

Э.Оюуны мэндэлсний 100 жилийн ой бол монголын соёл, урлагийг тэр дундаа театрын урлагийг хүндэлдэг, түүний үр шимийг хүртэж хүмүүжсэн оюунлаг хүн бүхэнд баяр баясгалан авч ирсэн эрхэм хүндтэй

¹⁵ Х.Сампилдэндэв. ХХ зууны монгол зохиолчид. 45 дугаар цуврал. Дамдины Бямбаа. УБ. 2005. 71.

¹⁶ Зөвлөлт улсын театрын тухай товч зүйл // Сайн дурын уран сайханчдад тусламж. 1948. №2.

¹⁷ М.Горькийн нэрэмжит СССР-ийн Москва хотын уран сайхны эрдмийн театрын 50 жилийн ой // Уран сайханчдад тусламж. 1949. №2.

¹⁸ Гадаадын сонгодог зохиолоос Монголын театрын тайзнаа тавьсан нь // Соёл, утга зохиол. 1959. №27.

түүхэн үйл явдал юм. СУИС-ийн Театрын урлагийн сургуулийн эрдмийн хамт олон бид энэ эрхэм хүндтэй уран бүтээлчийнхээ намтар судлал, уран бүтээлийн судалгааг баяжуулан хөгжүүлэх зорилгоор холбогдох шинжлэх ухааны байгууллага, их сургуулийн судлаач, эрдэмтдийн оюуны хүчийг төвлөрүүлж “Эрдэмтэн, зохиолч, найруулагч, орчуулагч Э.Оюуны туурвил зүй” сэдэвт эрдэм шинжилгээний хурал зохион байгуулж, илтгэлүүдийг эмхтгэж хэвлүүлэн олон түмэнд хүргээд байна.

Аугаа их бүтээлч хүмүүний амьдарч, бүтээж явсан он цаг алсран одох тусам, хийсэн бүтээсэн үйлийнх нь ул мөр улам тодорч дурайдаг тэр л жам ёсоор “Э.Оюун багш” хэмээх монголын театрын урлагийн ноён оргилын орой улам л сүмбэрлэж, тэрээр монголын төдийгүй дэлхийн театрын шүтэн бишрэгчдийнхээ сэтгэлийн хойморт зул мэт гэрэлтэж байна. Нэг удаагийн эрдэм шинжилгээний хурлаар түүний хийсэн бүтээсэн олон талт, гүн гүнзгий эрдэм, бүтээл туурвилыг бүрэн дүүрэн дэлгэн хэлэлцэх боломжгүй боловч судлаач, эрдэмтдийн олон жилийн судалгааны үр дүнг нэгтгэн бөөгнүүлж, тал бүрээс нь шүүн хэлэлцэж, шинэ мэдлэг, мэдээллээр баяжуулах нь шинжлэх ухааны үнэ цэнтэй төдийгүй, шинэ зууны хүмүүст өвөг дээдсийнхээ оюун санааны баялаг өвийг шинжлэх ухаанчаар дамжуулан түгээх нийгмийн ач холбогдолтой билээ.

Э.Оюун багштай хамт ажиллаж, уран бүтээл туурвиж, түүний бичсэн жүжигт дүр бүтээж, багшийнхаа оюун санааг амьдруулж явсан олон сайхан ахмад буурлууд тухайлбал, Ардын уран зохиолч, Соёлын гавьяат зүтгэлтэн Бөхийн Бааст, түүний шавь Монгол Улсын Гавьяат багш Р.Уртнасан, Ардын жүжигчин Д.Мэндбаяр, Ардын жүжигчин Ж.Лхамхүү нарын халуун дурсамж өнөөдөр ч бидэнд үнэ цэнтэй хэвээр байна.

Эрдэнэбатхааны Оюуны уран бүтээлийг голдуу театр судлал, хэл, уран зохиол судлалын үүднээс судлан шинжилж ирсэн бол энэ удаад судлаачид түүх, урлаг судлал, орчуулгын уран зохиол судлалын үүднээс харьцуулах, зэрэгцүүлэн шинжлэх, түүхчлэх зэрэг түүний зохиол, туурвилын нийгэм, түүх, соёл, урлаг, гоо сайхны ертөнцийг судалж үнэлгээ өгч байгаа нь монголын театр судлалд төдийгүй нийгэм, хүмүүнлэгийн судалгаанд ихээхэн ач холбогдолтой юм.

Цаашид Э.Оюуны орчуулгын судалгааг гүнзгийрүүлэн өргөжүүлэх, ялангуяа монгол хэлнээс орос хэлэнд хөрвүүлсэн бүтээлийн орчуулгыг хэл шинжлэл, орчуулгын онол, арга зүйн үүднээс судлах, найруулсан жүжгүүдийг судалж түүний найруулах эрдэмийн онцлогийг тодруулах, судалгааны болон сурталчилгааны өгүүлэл, шүүмжүүдийг судлах зэрэг олон талт судалгаа судлаач эзнээ хүлээж байна. Өөрөөр хэлбэл эрдэмтэн,

зохиолч, найруулагч, орчуулагч Эрдэнэбатхааны Оюуны туурвил зүйн судалгаа үргэлжилнэ. Энэ удаад бид Э.Оюуны төрсөн оныг 1918 гэдэг дээр тогтож, түүний туурвил зүйн судалгааг хөгжүүлэх нь зүйтэй гэсэн дүгнэлт хийж байна.

Маягт № 2		
НАМЫН ТӨВ ХОРОО, АЙМАГ ХОТЫН НАМЫН ХОРООДЫН МЭДЛИЙН		
АЖИЛД БАРИГАА АЖИЛТАН НАРЫГ БҮРТГЭХ АНКЕТ		
Овог: <u>Эрдэнэбат</u>	Нэр: <u>Оюун</u>	
Аль аймаг, хот, сум, ямар нэртэй газар хэдэн онд төрсөн	1918 онд, Да Хүрээнд	
Эрэгтэй эмэгтэй, яс угсаа нийгмийн гарал ба нийгмийн байдал	Эмэгтэй, буриаг, арг.	
Одоогийн захиргаа, аймаг, хот сум, хороо	Хотын харбазай, Октябрийн хороо, 4-р хороон, 40-13-16.	
Ам бүд хэд таны юу болох одоо хаа ямар ажилтай	Б, ээж, аг охин гэрлэл, охин Гундэшаа сурицульд, ээжийн дүүхэгийн мөн гэрл.	
Намын гишүүнд элссэн он, сар өдөр	Намын гишүүнд 1944-11 сард.	
Хаа ямар ажлуудыг томилолт буюу сонгуулиар гүйцэтгэж байснаа бичнэ үү?	Ажилд эхэлж орсон он, сар, өдөр	Ажлаас өөрчлөгдсөн он, сар, өдөр
Улсын Хөгжлийн драмын театрт орчуулагч, туслах найруулагч, найруулагч, уран сайхны удирдагч Энэ хооронд Кино-үзэгдвэрийн уран сайхны удирдагчийг 1960-62 онд хийсэн. Төв хорооны Соёлын хэлтэсийн 1962-1963 онд нэг жил хийсэн.		
1936 оноос одоо хүртэл		

Дотоод, гадаадын ямар сургууль, курст хэдэн оноос хэдэн он хүртэл хаа суралцаж төгссөн? төгсөөгүй бол ямар учраас	Дотоодод бага, дунд сургуулийг 1926-34 онд, 1934-35 онд Улаан-Удгай, рабфакс төгссөн. 1952-54 онд Их сургуулийг тэрээр төгссөн. 1957-60 онд Москвад аспирантурыг төгссөн.
Тусгай мэрэгжил, эрдмийн цол зэрэг	Найруулагч, урлаг судлалын эрдэмтэн.
Шинэ ба хуучин бичиг аль хир мэдэх	Шинэ, хуучин бичиг сайн мэднэ.
Гадаадын ямар хэл бичиг аль хир мэдэх	Орос хэл, бичиг сайн мэднэ.
Одоо ямар сонгуультай	МАХНТ хорооны бүгд хурлын гишүүн, хотын депутатад, Элсэгчид 1966 зовл. тэргүүлэгч.
Нам олон нийтийн байгууллагаас арга хэмжээ авагдаж намын гишүүнээс гарч завсардаж байсан эсэх	Үгүй.
Засаг захиргааны талаар шийтгэгдэж байсан бол хэзээ ямар учраас	Үгүй.
Та улсаас гавъяа шагнал алдар цол авч байсан бол хэзээ ямар учраас - ямар шагнал ба цол авсан	Театрын урлагийн анхны анхны тухай 1940 онд медаль, 1942 онд алтан газар, 1944 онд ардын нэгдсэн, 1946 онд Төрийн шагнал, 1950 онд хөдөлмөрийн гавьяа.
Гарсан оновчтой санал, бичсэн ном зохиол, зохион бүтээсэн зүйл	Нэгдсэн зохиол 20 гаруйг орчуулан, 4-5 нэгдсэн зохиол бичсэн, үгүйлэг зэргийг бичсэнээс өөр зүйлгүй.
Та одоо хаа ямар ажилтай	Улсын драмын театрийн уран сайхны удирдагч
Ямар ажилд сонирхолтойгоо бичнэ үү?	Найруулагчийн ажилд, зохиолын ажилд.

Бичсэн хүний гарын үсэг. Оюун Э.
1965 . он . 2 . р сарын . 17 . ны өдөр.